

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет лісового господарства та екології
Кафедра лісівництва, лісових культур та таксації лісу

Кваліфікаційна робота
на правах рукопису

СОЛОДЧУК ОЛЕКСАНДР ВАЛЕРІЙОВИЧ

УДК 630.5:639.1.021(477.42)

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

ЗАКОНОМІРНОСТІ ДИНАМІКИ ЧИСЕЛЬНОСТІ МИСЛИВСЬКОЇ
ТЕРІОФАУНИ ДП «НАРОДИЦЬКЕ СЛГ»

205 Лісове господарство

Подається на здобуття освітнього ступеня магістр

кваліфікаційна робота містить результати власних наукових досліджень.
Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на
відповідне джерело

_____ О.В. Солодчук

Керівник роботи
Кратюк Олександр Леонідович
доктор біологічних наук, доцент

Висновок кафедри лісівництва, лісових культур та таксації лісу за результатами попереднього захисту

Протокол засідання кафедри лісівництва, лісових культур та таксації лісу
№ ____ від «____» 2022 р.

Завідувач кафедри лісівництва, лісових культур та таксації лісу

к.с.-г.н., доцент

Сірук Юрій Вікторович

«____»

2022 р.

Результати захисту кваліфікаційної роботи

Здобувач вищої освіти Солодчук Олександр Валерійович захистив кваліфікаційну роботу з оцінкою:

сума балів за 100-бальною шкалою

за шкалою ECTS

за національною шкалою

Секретар ЕК

Козачинська Наталя Леонідівна

АНОТАЦІЯ

Солодчук О.В. Закономірності динаміки чисельності мисливської теріофауни ДП «Народицьке СЛГ». – Кваліфікаційна робота на правах рукопису.

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра за спеціальністю 205 – Лісове господарство. – Поліський національний університет, Житомир, 2022.

У магістерській роботі проведено обліки мисливських тварин на території ДП «Народицьке СЛГ». Встановлено особливості видового складу та зміни чисельності теріофауни на територіях, які належать до Древлянського природного заповідника. Проведено аналіз та виявлено особливості динаміки чисельності мисливської теріофауни на території ДП «Народицьке СЛГ». Виявлено популяційну структуру теріофауни господарства та динаміку її угруповань у розрізі основних систематичних груп мисливських тварин на території ДП «Народицьке СЛГ». Розроблено рекомендації, щодо стратегії і тактики природоохоронної діяльності у лісових біогеоценозах з високим природоохоронним статусом.

Ключові слова: ратичні тварини, хутрові звірі, динаміка чисельність, мисливські угіддя, ДП «Народицьке СЛГ».

ANNOTATION

Solodchuk O.V. Patterns of the dynamics of the number of hunting theriofauna of the SE «Naroditske specialized forestry» – Qualifying work on the rights of the manuscript.

Qualification work for the master's degree in specialty 205 – Forestry. – Polissia National University, Zhytomyr, 2022.

In the master's thesis, records of hunting animals were conducted on the territory of SE «Naroditske specialized forestry». The peculiarities of the species composition and changes in the number of theriofauna in the territories belonging to the Drevlyan Nature Reserve have been established. The analysis was carried out and the peculiarities of the dynamics of the number of hunting theriofauna on the territory of the SE «Naroditske specialized forestry» were revealed. The population structure of the theriofauna of the farm and the dynamics of its groups in the section of the main systematic groups of hunting animals on the territory of the SE «Naroditske specialized forestry» were revealed. Recommendations have been developed regarding the strategy and tactics of nature conservation activities in forest biogeocenoses with a high nature conservation status.

Key words: ungulates, fur animals, population dynamics, hunting grounds, SE «Naroditske specialized forestry».

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ І ВЕДЕННЯ МИСЛИВСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА	8
РОЗДІЛ 2. ХАРАКТЕРИСТИКА ТЕРИТОРІЇ ТА МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ	16
2.1. Характеристика території ДП «Народицьке СЛГ»	16
2.2. Організація території	18
2.3. Природно-кліматичні умови	19
2.4. Методика проведення дослідної роботи	21
РОЗДІЛ 3. ДИНАМІКА ЧИСЕЛЬНОСТІ ТА БІОТОПІЧНИЙ РОЗПОДІЛ МИСЛИВСЬКОЇ ТЕРІОФАУНИ	24
3.1. Загальні особливості	24
3.2. Ратичні	26
3.3. Хутрові	28
3.4. Хижі	34
ВИСНОВКИ І РЕКОМЕНДАЦІЇ	37
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	38
ДОДАТКИ	43

ВСТУП

Актуальність теми. Концепція розвитку природоохоронної діяльності у загальному розумінні, передусім, вимагає всебічне збереження біологічного і ландшафтного біорізноманіття. Лісові насадження з однієї сторони є унікальними біогеоценотичними структурами зі своїми особливостями, а з іншого – об'єктом та безпосередньою територією лісгосподарського виробництва. Ці дві сторони активно «конкурують» за повноцінне використання усього спектру лісових ресурсів. І якщо деревостани після рубок головного користування ми можемо з часом відновити у повному обсязі, то найбільш динамічну компоненту, а саме фауністичну, після антропогенного втручання можна незворотно втратити. Тому саме вивчення зміни чисельності фауни, особливо, мисливських видів тварин можна розглядати як індикатор антропогенного впливу на території лісових підприємств, особливо, коли територія лісового господарства частково знаходиться у межах лісового природного заповідника.

Мета і завдання дослідження. Метою кваліфікаційної роботи було виявлення особливостей динаміки чисельності основних видів мисливської теріофауни на території мисливських угідь ДП «Народицьке СЛГ».

Для досягнення поставленої мети передбачалось виконання таких завдань:

1. Провести облікові роботи з виявлення мисливських ссавців на території ДП «Народицьке СЛГ».
2. Встановити особливості видового складу та зміни чисельності теріофауни на територіях, які належать до Древянського природного заповідника.
3. Провести всебічний аналіз та виявити особливості динаміки чисельності мисливської теріофауни на території ДП «Народицьке СЛГ».

4. Виявити популяційну структуру теріофауни господарства та динаміку її угруповань у розрізі основних систематичних груп мисливських тварин на території ДП «Народицьке СЛГ».

5. Розробити рекомендації, щодо стратегії і тактики природоохоронної діяльності у лісових біогеоценозах з високим природоохоронним статусом.

Об'єктом досліджень є динаміка мисливської теріофауни.

Предметом досліджень є закономірності динаміки популяції мисливської теріофауни на території ДП «Народицьке СЛГ».

Методи дослідження: мисливсько-господарські (для виявлення ресурсів мисливських звірів), теріологічні (для обліку чисельності окремих видів мисливських звірів на території господарства), екологічні (для виявлення біотопічного розподілу тварин), математико-статистичні (для обробки отриманих польових матеріалів) методи.

Публікації.

Солодчук О.В. Стан популяції рисі на території ДП «Народицьке СЛГ». *Проблеми ведення та експлуатації лісових і мисливських ресурсів:* матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції присвяченої пам'яті професора А.І. Гузія. (м. Житомир, 12 жовтня 2022 р.). Житомир, 2022. С. 49–50.

Коваленко А.А., Кучер І.О., **Солодчук О.В.** Чисельність видів мисливської фауни Житомирської області занесених до Червоної книги України. *Стан і майбутнє лісового господарства, деревообробки та землевпорядкування:* матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. здобувачів вищої освіти та молодих вчених (м. Харків. 15-16 листопада 2022 р.). Харків, 2022. С. 18.

Кучер І.О., **Солодчук О.В.**, Коваленко А.А. Рубки головного користування та їх значення для мисливської фауни. *Ліс, наука, молодь:* матеріали X Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Житомир, 24 листопада 2022 р.). Житомир, 2022. С. 84.

Практичне значення. Встановлені причинно-наслідкові зв'язки зміни чисельності мисливських видів ссавців у перспективі можна використати для оптимізації структури мисливської теріофауни та території ДП «Народицьке СЛГ», а також вони будуть корисні для підготовки щорічних звітів до «Літопису природи» Древянського природного заповідника.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота викладена на сорока двох сторінках друкованого тексту і складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1

ОСОБЛИВОСТІ КОМПЛЕКСНОГО ВЕДЕННЯ ЛІСОВОГО І МИСЛИВСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

Мисливське господарство України, як галузь, за тридцять років незалежності України пройшло значний шлях розвитку. Різноманіття угідь, географічне положення та кліматичні умови території України обумовили наявність комплексу різноманітних видів тваринного світу. Ссавці на території України представлені більш ніж стома видами, а птахи більше як чотириста видів, частина з яких є об'єктами спортивного полювання. Слід зауважити, що з метою збагачення мисливської фауни на території України розселено значна кількість тварин, які належать до двадцяти чотирьох видів звірів та шести видів птахів [10, 11, 20, 22].

За ці роки значно змінилося і мисливське законодавство. Прийняті нові законодавчі акти та удосконалені вже існуючі, які повинні сприяти розвитку мисливського господарства і полювання на території України.

Звичайно, що у мисливському господарстві нашої країни вистачає і проблем. Одна з яких це брак висококваліфікованих спеціалістів. Ця проблема для України не нова, ще у 1968 році С.В. Болденков [2] проблеми підготовки спеціалістів мисливствознавців та їх працевлаштуванням.

Важливо також корінним чином змінити відношення мисливських організацій до освоєння закріплених за ними мисливських угідь. Необхідно більш ретельно приділяти увагу охороні, обліку та відновленню мисливської фауни, і лише потім планувати їх експлуатацію.

Самим першим способом втручання людини у лісові насадження було вирубування лісів у сиву давнину та створення на розкорчованих (випалених) площах посівів сільськогосподарських культур. Згодом, коли врожайність цих ділянок падала такі території залишалися і на них знов починала рости деревна рослинність. У подальшому такий спосіб ведення сільського господарства був замінений більш досконалыми виробничими схемами, що призвело до

скорочення площ лісових насаджень. Цей процес напряду був пов'язаний із зростанням чисельності населення та технічним прогресом. В історичному часі скорочення лісових ресурсів обумовило обмеження рубок та сповільнення процесів інтенсифікації лісогосподарського виробництва. Все частіше мова йде про комплексне використання усього спектру лісових ресурсів під час ведення лісового і мисливського господарства. Однією з важливих складових такого комплексного використання лісових ресурсів є полювання. Тому наразі конче необхідно знати як сучасне лісогосподарське виробництво впливає на мисливські тварини та території на яких вони мешкають. Необхідно враховувати ті способи зміни основних лісогосподарських і лісокультурних прийомів, які покращують екологічну обстановку для лісових звірів і птахів не у збиток іншим формам використання ресурсів лісу.

Усі лісогосподарські заходи у тій чи іншій мірі впливають на мисливську фауну. Цей вплив одночасно може бути позитивним і негативним для різних видів та сезонів року [3, 26].

Рубки головного користування мають важливе значення для мисливських тварин [23]. Це визначається багатьма чинниками – взаємним розміщенням стиглих деревостанів та лісосік, загальною площею рубок, географічними особливостями розташування лісових ділянок. За невисокої інтенсивності рубок, коли під пологом стиглих деревостанів зберігається 60,0-70,0% і більше підросту і підліску усієї лісової території, вони мають позитивне значення для лісових звірів і птахів. У міру збільшення площ зрубів, які заростають, та молодняків, екологічні умови для більшості видів погіршуються. Наприклад, у Карпатах, через зниження площ стиглих і перестійних деревостанів, зміна чисельності одного з високоспеціалізованих лісових видів – білки звичайної – мало різко негативну тенденцію. Окрім згаданого виду, негативно на зниження площ насаджень старших вікових категорій мають більшість лісових птахів і звірів. Серед мисливських видів такі зміни характерні для глушця, орябка, слукви, куниці лісової, кабана дикого, борсука та інших. В той же час поява заростаючих зрубів значно покращує умови добування кормів для звірів, які

харчуються вегетативними частинами рослин – зайця сірого, усіх видів оленеподібних, а також частини мисливських птахів, головним чином тетерука [4]. У мисливських угіддях Карпат за заростаючих зрубів запас деревно-чагарникових кормів для оленів та козулі європейської у три-п'ять разів вищий ніж у зімкнутих деревостанах. При сучасній практиці ведення лісового господарства мисливсько-господарські інтереси підприємств зазвичай не враховуються, на що є ціла низка об'єктивних причин. Під час проведення рубок головного користування серед великих лісових масивів лісові господарства перш за все керуються технологічними та економічними міркуваннями. Хоча лісові господарства і повинні враховувати потреби мисливського господарства, на практиці таке відбувається вкрай рідко. У приміських лісах, де площі їх невеликі, а відвідуваність населенням велика проведення рубок має значно менший негативний вплив. Цей вплив здебільшого є комплексним разом з іншими негативними чинниками. У таких лісах можлива зміна поведінки тварин упродовж доби та за сезонами. Тому не поодинокі випадки появи мисливських тварин серед приміської забудови. Проведення рубок у стиглих насадженнях, площі яких і так досить невеликі, можуть негативно впливати на цілу низку мисливських видів, які тяжіють до таких ділянок. Це, зокрема, глушець, лісова куниця, дикий кабан тощо. Витіснення цих видів у непридатні угіддя веде до зменшення їх чисельності через порушення екологічних, біологічних, фізіологічних, популяційних процесів. Тварини втрачають рівновагу і стають легкою здобиччю для хижаків, браконьєрів, гинуть від транспорту на автомагістралях тощо. Хоча згодом вікова структура лісових насаджень відновлюється, але насичення лісових біогеоценозів мисливськими видами звірів і птахів, як і іншими видами, не відновлюється. Такий процес веде до маргенолізації популяцій із втратою популяційної стійкості. Це шлях до зникнення виду, щонайменше, з певної території. У лісових насадженнях України мисливсько-господарські та природоохоронні міркування повинні бути чи не найважливішим чинником, який визначає рішення про можливість вирубування таких ділянок лісу. За

можливості такі ключові території можуть бути передані до природно-заповідного фонду з відповідним режимом охорони та експлуатації лісовими підприємствами. Якщо все-таки рубка необхідна, то потрібно в обов'язковому порядку застосувати весь спектр заходів для зменшення негативних наслідків лісоексплуатаційної діяльності. Найкращим у цій ситуації варіантом була б заміна суцільної рубки на поступову, або, навіть, і на вибіркову. У тих господарствах, де значна чисельність парнопалих тварин та зайця сірого, суцільні рубки слід проводити таким чином, щоб покращити умови кормодобуваючої діяльності цих тварин у зимовий період. У перші зимові декади вести лісозаготівельні роботи на ділянках з деревостанами, де переважають листяні породи. За можливості відкласти до весни, з урахуванням пожежо-небезпечного періоду, спалювання порубкових залишків, оскільки вони упродовж зими відіграють значну роль у підгодівлі тварин. Використовуючи порубкові матеріали для живлення заєць сірий, козуля європейська, олень благородний, олень плямистий, лань європейська, набагато комфортніше почувають себе у зимовий період. Такі заходи переслідують і ще одну мету. Це зменшення потрав тваринами молодих, цьогорічних, у першу чергу, лісових культур, та ушкодження підросту та підліску, стовбурів молодих дерев (об'їдання кори). У межах будь-якого мисливського господарства мисливські види теріофауни і орнітофауни розподіляються досить нерівномірно. Одні ділянки лісових масивів відіграють для них ключове значення, наприклад ялинові насадження в яких тварини переховуються від дошкуляння холодного вітру в особливо морозні дні. Інші, з першого погляду, оптимальні лісові насадження не відвідуються тваринами взагалі через певні антропогенні чинники (чинник неспокою, рекреаційна ділянка, неподалік транспортна артерія тощо). Плануючи на перспективу рубки головного користування та встановлюючи строки примикання лісосік, необхідно намагатися, щоб у найбільш заселених мисливськими тваринами частинах лісових масивів був найбільш різноманітний за віковими і видовими

структурами склад насадження, з обов'язковою наявністю ділянок стиглих та, за можливістю, перестійних деревостанів [36].

Рубки догляду, як вид лісогосподарської діяльності, не ведуть до корінної зміни умов існування мисливських тварин. Вплив таких рубок порівняно незначний і зводиться до наступного. Для лося звичайного, оленя благородного, козулі європейської низовий спосіб догляду, під час якого вибирається підріст і підлісок, погіршує зимову кормову базу. У той же час на розвиток живого надгрунтового покриву усі без винятку рубки впливають позитивно. Прохідні і санітарні рубки на умови існування мисливських тварин у лісових насадженнях впливають позитивно. Такі рубки негативно впливають на популяцію лісової куниці та голуба-синяка, оскільки із деревостанів вибираються дуплисті дерева.

Використовувати для підгодівлі мисливських тварин порубочні залишки, про які ми вже згадували вище, варто помірковано, оскільки під час прохідних і санітарних рубок вирубаються ослаблені, всихаючі екземпляри, які становлять значно меншу кормову цінність. Винятком є осика, яку вибирають під час прочистки і прорідження у соснових жердняках.

Взаємний вплив мисливської фауни та лісових культур досить багатогранний та неоднозначний [34, 41]. Створюючи лісові культури лісівники намагаються створити лісові насадження із заздалегідь визначеним складом насадження. Останній нерідко кардинально відрізняється від складу насадження, який був до рубки головного користування. Крім того лісокультурні заходи значно зменшують період до змикання крон, в результаті чого заростаючі зруби швидше переходять до стадії жердняків, у яких для всіх видів мисливських тварин умови існування значно гірші.

Умови існування диких звірів і птахів в штучних насадженнях старших вікових категорій можна змінювати у бажаному напрямку шляхом створення культур відповідного породного складу. На жаль, наразі таких рекомендацій, де б були запропоновані відповідні схеми змішування для посадки лісових культур привабливих у майбутньому для мисливської фауни небагато.

Здебільшого рекомендації які відомі, якщо і враховують взаємозв'язок лісових насаджень з тваринами, то лише з точки зору зменшення шкоди якої вони завдають насадженням, і в першу чергу мова тут іде про лося звичайного та його вплив. Завдання створення для звірів і птахів відповідних сприятливих умов існування зазвичай не ставиться.

До заходів, які спрямовані на поліпшення середовища існування цінних мисливських тварин, необхідно віднести максимальне збільшення у складі майбутнього насадження видів, які дають важливі у кормовому відношенні соковиті плоди чи насіння. Це дика яблуня і груша, черешня, бук і дуб. Важливе значення мають ягідні дерева та чагарники (калина, обліпіха, горобина червона, аронія, черемха, смородина). На плакорних ділянках потрібно вводити до складу насадження різноманітні верби. У чистих монокультурах склад мисливської фауни завжди бідніший, ніж у мішаних, тому у тих випадках, коли це доцільно з економічних та лісівничих міркувань, потрібно все-таки уникати чистих лісових культур [37, 40].

Заліснення зрубів шляхом штучного вирощування насаджень характерне для густозаселених та доступних районів нашої країни, де відчувається брак якісних мисливських угідь, Ділянки зайняті молодняками, як і інші лісові площі, заселяються різними видами дичини, у тому числі, передусім, і ратичними. Вони здійснюють суттєвий вплив на хід росту молодих насаджень та, вибірково пошкоджуючи найбільш улюблені породи, сприяють їх випадінню із складу насадження. У чистих насадженнях зкушування оленями центральних пагонів, яким тварини надають перевагу по відношенню до бічних, зумовлює зниження приросту дерев по висоті на 40,0-60,0%. Згідно «Звіту про стан лісів Європи за 2021 рік», який був озвучений на Міністерській конференції з питань захисту лісів у Європі (*Ministerial Conference on the Protection of Forests in Europe*) потрапи ратичних тварин лісових насаджень є загальноєвропейською проблемою, поруч з лісовими пожежами та шкодою від ентомошкідників. Слід зауважити, що цей Звіт – є ключовим інструментом, який дозволяє сформулювати нашу уяву про головні аспекти функціонування лісів

Європи, їх значення, лісове господарство як галузь, а також використання лісу суспільством.

Надійними способами зниження шкоди, якої завдають у таких випадках лісовим насадженням тварини, вважаються - підгодівля, яка відволікає тварин, регуляція їх чисельності, у тому числі і шляхом полювання, та застосування відлякуючих засобів – репелентів. Небезпека пошкодження молодняків настає коли щільність населення оленів вище 10-15 особин чи козуль європейських більше 40-50 особин на 1000 га. Під час вирішення питання про оптимальні схеми посадки лісових культур, необхідно враховувати багато чинників, не забуваючи про створення сприятливих екологічних умов для функціонування популяцій мисливських звірів і птахів [36, 43].

Із всіх видів користування лісовими ресурсами випас великої рогатої худоби має найбільший негативний вплив на лісову дичину у тих місцях де він проводиться систематично і на постійній основі. Такий вид діяльності не несе ніякого хоч і невеликого позитивного ефекту. Цей вплив проявляється у постійному турбуванні лісових тварин, що особливо небезпечно у період розмноження. Відомо, що місцях випасу виводки тетерукових птахів виявляються у два-три рази меншими, ніж у місцях де випас худоби відсутній. Підняті на крило молоді тварини розлітаються у різні сторони і стають легкою здобиччю для хижаків. У місцях особливо інтенсивного випасання худоби, в осінній період домашні тварини сильно скушують деревно-чагарникову рослинність тим самим зменшують запаси природних кормів для диких ратичних тварин. Навіть просте знаходження домашніх тварин у лісі, разом із пастухом (іноді не одним) та свійськими собаками (також буває декілька) зазвичай створює стресову ситуацію для диких тварин і вони намагаються уникати цих ділянок лісу. Природньо, випас худоби не співставний з високоінтенсивним мисливським господарством, оскільки шкода від випасу беззаперечно не тільки по відношенню до лісової фауни, але і для лісових насаджень.

Побічне користування лісовими ресурсами (сінокосіння, збір ягід і грибів, лікарських рослин) також завдає значного турбування диким тваринам та погіршує їх кормову базу. Особливо це відчутно у період масового збору чорниці, а також грибів. Наразі навіть у заповідниках присутнє побічне користування. Поза лісовими насадженнями господарська діяльність людини значно сильніше впливає на склад і чисельність мисливських тварин. Як приклад, можна навести повне зникнення із степів України ратичних, які існували на відкритих ділянках. Звичайно такий вплив можна мінімізувати, скажімо змістити строки сінокосіння на певних ділянках, перенести терміни рубок, або змінити їх технологію.

РОЗДІЛ 2

ХАРАКТЕРИСТИКА ТЕРИТОРІЇ ТА МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ

2.1. Характеристика території ДП «Народицьке СЛГ»

Державне підприємство «Народицьке спеціалізоване лісове господарство» розташоване в північно-східній частині Житомирської області на території реорганізованого за новою адміністративною реформою Коростенського адміністративного району.

Наразі адміністративно-організаційна структура підприємства має такий вигляд – це сім лісництв, а саме: Базарське, Давидівське, Закусилівське, Заліське, Кліщівське, Народицьке та Радчанське (табл. 2.1), загальною площею 65315,0 га.

Таблиця 2.1

Адміністративно-організаційна структура ДП «Народицьке СЛГ»

Найменування лісництв, місцезнаходження контор	Адміністративні райони, міста обласного підпорядкування	Площа, га
Радчанське, с. Радча	Коростенський	8675,4
Давидківське, с. Грезля		7207,3
Заліське, с. Залісся		9817,1
Закусилівське, с. Закусили		7231,4
Народицьке, смт. Народичі		8642,2
Кліщівське, с. Базар		12268,1
Базарське, с. Базар		11473,5
Усього по спецлігоспу		65315,0

Зовнішні межі спецлігоспу, лісництв, місце розміщення контор лісництв і лігоспу, лісових кордонів показані на картосхемі (рис. 2.1).

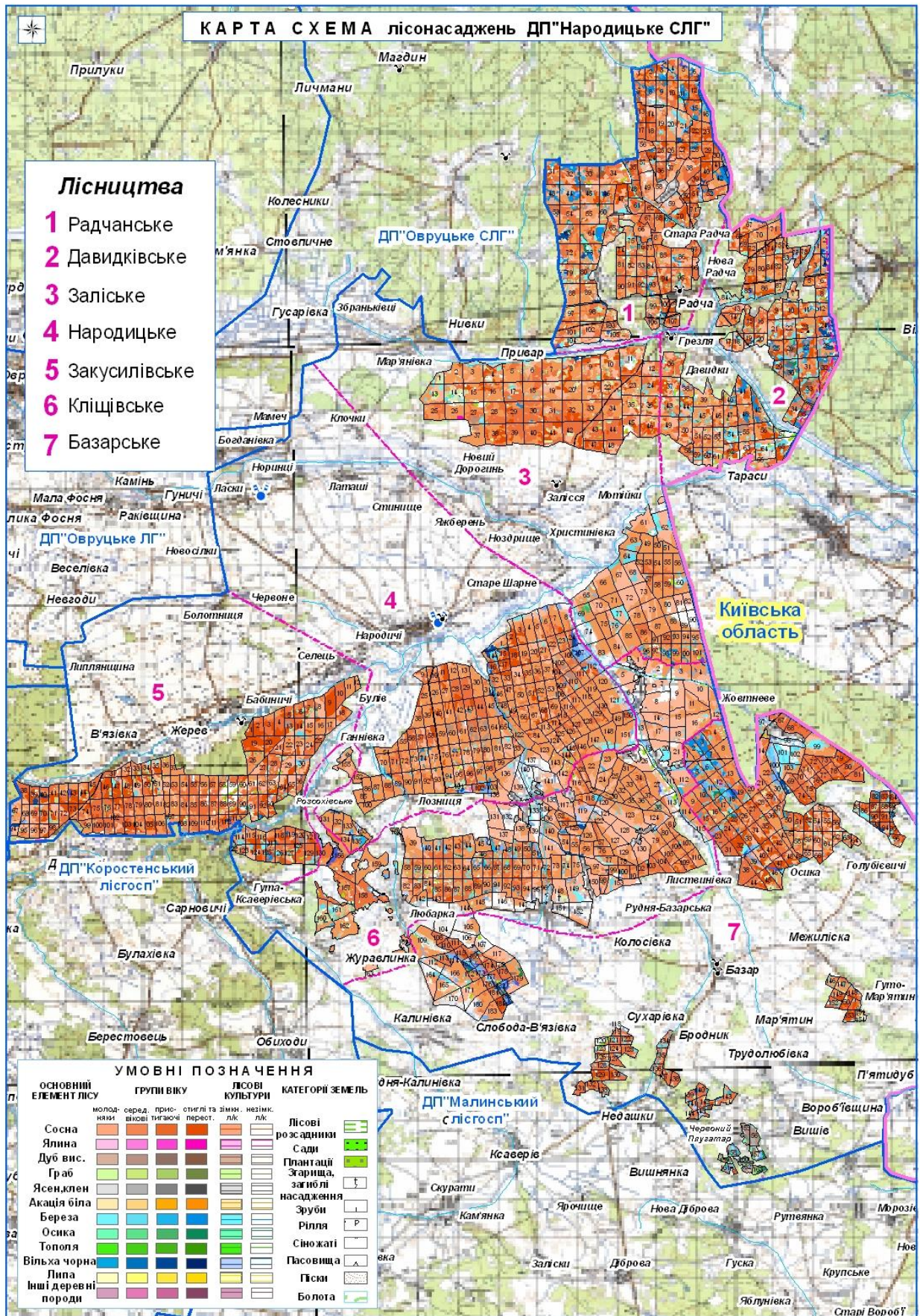

Рис. 2.1. Карта-схема території ДП «Народицьке СЛГ»

2.2. Організація території

ДП «Народицький спецлісгосп» було створено у році 2006 згідно наказу Державного комітету лісового господарства України від 12 січня 2006 року за № 2 «Про вдосконалення управління лісовим господарством у Житомирській області», та наказами Житомирського обласного управління лісового господарства «Про реорганізацію державного господарства Овруцько-Народицького спеціалізованого лісового господарства від 19 січня 2006 року за № 3 та від 06 лютого 2006 року за № 17 «Про вдосконалення структури ДП «Народицьке спеціалізоване лісове господарство» [29].

Історія спецлісгоспу бере свій початок з моменту організації його у 1936 році на базі Народицького лісництва, яке тоді займало площу 17586,0 га. В 1939 році до складу лісового господарства були прийняті ліси місцевого значення площею 24542,0 га [29].

Згодом, маже через 60 років у 1993 році відповідно до наказу Міністерства лісового господарства України за №6 від 20 січня 1993 року, Народицький держлісгосп (Радчанське, Давидківське, Заліське, Народицького, Кліщівське, Базарське лісництва) і квартали 131-135 Закусилівського лісництва (35442,0 га), а також радіаційно забруднені території з щільністю радіонуклідів більше $15,0 \text{ Ки} \cdot (\text{км}^2)^{-1}$ від тодішніх колгоспів і радгоспів площею 14428,0 га були приєднані до складу Овруцько-Народицького спецдержлісгоспу, де вони знаходилися до реорганізації 2006 року, коли було створено ДП «Народицьке спеціалізоване лісове господарство» [29].

У наступні роки територія лісгоспу тільки зростала за рахунок територій різного підпорядкування. Так, у 2011 році, згідно розпорядження голови Житомирської ОДА від 26 жовтня 2011 року за № 370 до складу спецлісгоспу приєднано 820,0 гектарів радіаційно забруднених радіонуклідами сільськогоспугідь. У 2014 році вже згідно наказу Державного агентства лісових ресурсів України від 24 січня 2014 року за № 23, а також наказом Житомирського обласного управління лісового та мисливського господарства

від 04 лютого 2014 року за № 01-01/15 до складу ДП «Народицьке СЛГ» були передані території ДП «Народицький ЛГ АПК» площею близько 9000,0 га. Таким чином, площа лісового фонду спецлісгоспу станом на зараз становить 65315,0 га [29].

2.3. Природно-кліматичні умови

Згідно фізико-географічного районування [24, 38] територія спецлісгоспу знаходиться на межі Житомирського та Київського Полісся. Межа між цими фізико-географічними областями проходить приблизно через смт. Народичі у чітко довготному напрямку. Загалом особливості природних умов [1, 28] території ДП «Народицьке СЛГ», особливості її фізико-географічного, мисливсько-господарського [25] та лісівничого [9] районування вказують на сприятливі умови для раціонального ведення лісового та мисливського господарства як на виробничих так і на територіях з високим природоохоронним статусом.

Особливістю помірно-континентального клімату території спецлісгоспу є порівняно м'яка зима, досить тепле, іноді спекотне літо зі значною кількістю атмосферних опадів (546 мм), які практично рівномірно випадають упродовж усього року. Хоча середньорічна температура і становить $+6,4^{\circ}\text{C}$, коливання температури може бути майже 70°C , від $-33,5^{\circ}\text{C}$ (min) взимку до $+36,5^{\circ}\text{C}$ (max) влітку [27]. Відповідно до температурних показників середній період тривалості вегетаційного періоду становить 198 діб [1]. Як і на решті території Полісся загрозу для лісових насаджень становлять пізні весняні (ймовірність виникнення до 25 травня) та ранні осінні (ймовірність виникнення з 20 вересня) заморозки. Упродовж зими ґрунт може промерзати до 35 см. Останні роки не відзначалися високим і стійким сніговим покривом (середня багаторічна товщина снігового покриву до 20 см), що в принципі є досить сприятливим для мисливської фауни.

Територія спецлісгоспу є рівнинною за характером рельєфу з незначними геоморфологічними підняттями та загальним напрямком пониження гіпсометричних показників місцевості в східному напрямку до долини р. Дніпра. Сама ж територія ДП «Народицьке СЛГ» розташована в басейні річки Уж та її притоків (р. Норин, р. Жерев, р. Звіздаль, р. Грезля та інші). Площа боліт у ДП «Народицьке СЛГ» 890,6 га, а частка лісових ділянок з надмірним типом зволоження становить 7,5 % площі, вкритої лісовою рослинністю. Загалом, заплавні природні комплекси річки Уж, поряд з приналежністю території до зони відчуження (тут сформувався особливий тип антропогенного впливу на лісові біогеоценози) відіграють вирішальну роль в утворенні та функціонуванні фауністичних комплексів. Це в значній мірі відображається на просторово-часовій організації окремих представників та угруповань тваринного світу.

За результатами попередньої інвентаризації, яка звичайно потребує додаткових досліджень в регіоні зареєстровано 42 види ссавців.

Із теріофауни характерними є лось європейський (*Alces alces* Linnaeus, 1758), козуля [сарна] європейська (*Capreolus capreolus* Linnaeus, 1758), кабан дикий (*Sus scrofa* Linnaeus, 1758), лисиця [лис] руда [звичайний] (*Vulpes vulpes* Linnaeus, 1758), куниця [куна] лісова [звичайна] (*Martes martes* Linnaeus, 1758), вовк (*Canis lupus* Linnaeus, 1758), заєць сірий [заєць-русак] (*Lepus europaeus* Pallas, 1778), білка звичайна [вивірка лісова] (*Sciurus vulgaris* Linnaeus, 1758), бобер європейський [річковий] (*Castor fiber* Linnaeus, 1758), мишак жовтогрудий [миша жовтогорла] (*Apodemus flavicollis* Melchior, 1834), нориця руда [лісова] (*Myodes glareolus* Schreber, 1780), їжак білочеревий (*Erinaceus europaeus* Martin, 1838), бурозубка [мідиця] звичайна (*Sorex araneus* Linnaeus, 1758), кріт європейський (*Talpa europaea* Linnaeus, 1758). В агроценозах – полівка [нориця] звичайна (*Microtus arvalis* Pallas, 1779), миша-житник [польова] (*Apodemus agrarius* Pallas, 1771) та миша хатня [звичайна] (*Mus musculus* Linnaeus, 1758). Дещо рідше трапляються акліматизовані єнотовидний собака (*Nyctereutes procyonoides* Gray, 1834), ондатра (*Ondatra zibethicus*

Linnaeus, 1766), норка американська (*Mustela vison* Schreber, 1777). Знову на території господарства відновлюється популяція оленя [лісовий] європейського (*Cervus elaphus* Linnaeus, 1758).

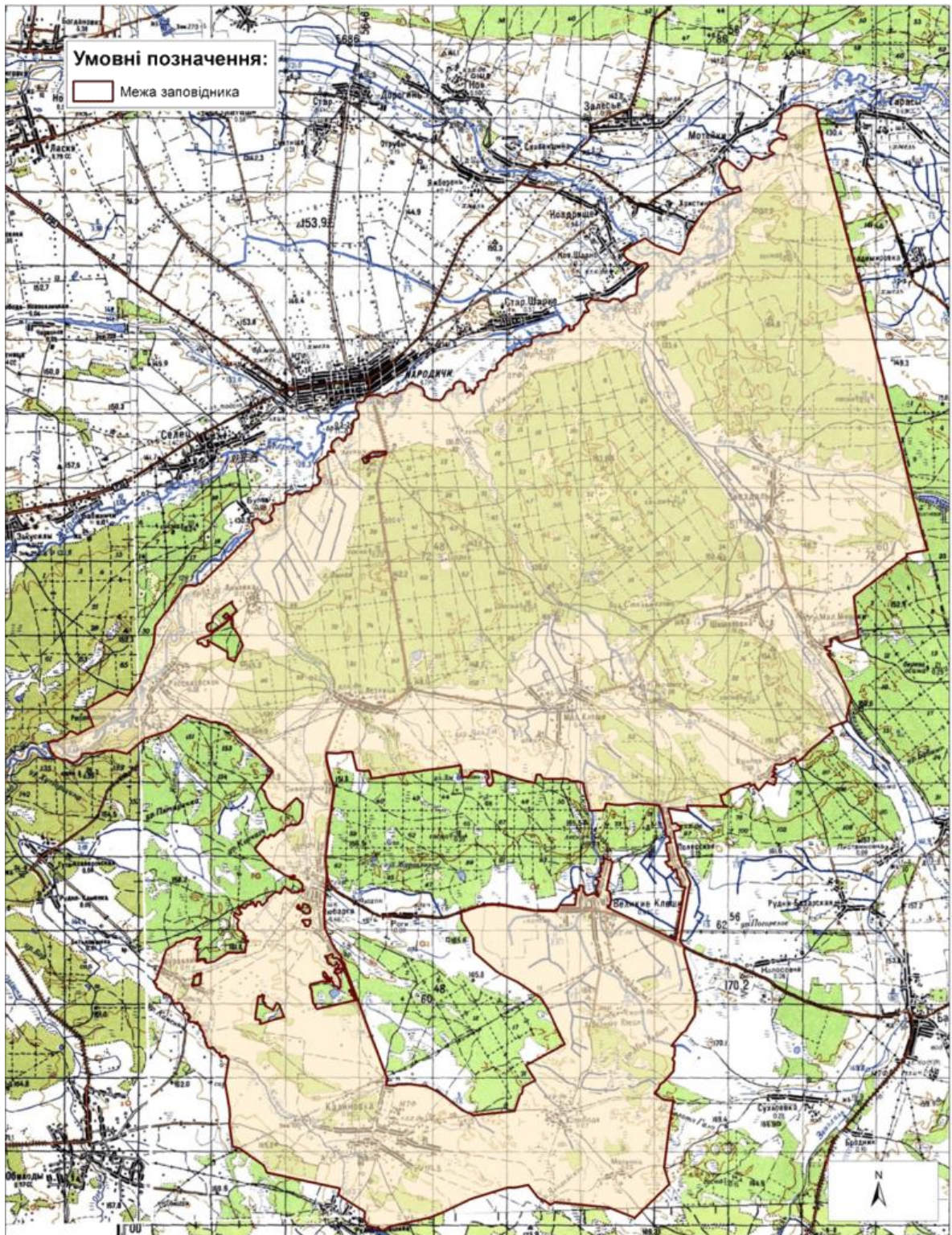
До нечисленних видів належить вовчок горішниковий [вовчок-ліскулька] (*Muscardinus avellanarius* Linnaeus, 1758), який занесено до Європейського Червоного списку, бурозубка [мідиця] мала (*Sorex minutus* Linnaeus, 1766), мишка лучна (*Micromys minutus* Pallas, 1771), нориця [щур] водяна (*Arvicola amphibius* Linnaeus, 1758), ласка (*Mustela nivalis* Linnaeus, 1766), тхір чорний (*Mustela putorius* Linnaeus, 1758), куниця [куна] кам'яна (*Martes foina* Erxleben, 1777), вечірниця дозїрна (*Nyctalus noctula* Schreber, 1774), нетопир малий [карликовий] (*Pipistrellus pipistrellus* Schreber, 1774). Підтверджено перебування раніш виявлених полівки [нориці] темної (*Microtus agrestis* Linnaeus, 1761) та пацюка чорного (*Rattus rattus* Linnaeus, 1758). В окремі роки в північній частині регіону відмічали зайця білого (*Lepus timidus* Linnaeus, 1758). В межах ДП «Народицьке СЛГ» наявні поселення борсука [звичайного] лісового (*Meles meles* Linnaeus, 1758). Єгеря і лісова охорона постійно відмічають перебування рисі (*Lynx [Felis] lynx* Linnaeus, 1758).

2.4. Методика проведення дослідної роботи

Результати нашого аналізу динаміки чисельності населення мисливських видів теріофауни ДП «Народицьке СЛГ» ґрунтуються на обліках лісової охорони представлені для державної статистичної звітності та власних спостережень стаціонального розподілу звірів по території лісгоспу. До аналізу ми долучили державну статистичну звітність – II-тп «Мисливство» за період з 2008 по 2021 рік. Хоча лісгосп було організовано у 2006 році наразі інформація про чисельність мисливської фауни за 2006-2007 роки відсутня. Для порівняння, для більш глибокого розуміння процесів зміни кількості тварин у межах ДП «Народицьке СЛГ» ми також використовували матеріали обліків чисельності тварин ДП «Овруцько-Народицького СЛГ» за період 1998-2005

років, коли розглядуваний нами спецлісгосп входив до його складу. Спецлісгосп прикордонний, тому як наслідок російської агресії на територію України, повноцінного зимового обліку тварин у 2022 році не було проведено.

Рис. 2.1. Карта-схема території Древлянського природного заповідника зіставлена з лісовими насадженнями ДП «Народицьке СЛГ»

Треба також наголосити, що у 2009 році, у тому числі і на території ДП «Народицьке СЛГ» створено Природний заповідник «Древлянський» (Указ Президента України № 1038/2009 від 11.12.2009 року «Про створення природного заповідника «Древлянський»). До Древлянського заповідника увійшли території трьох лісництв: Народицького (1-152 квартали), Кліщівського (1-154 квартали) та Заліського (49-101 квартали) (рис. 2.2). Це звичайно накладає певні особливості, щодо ведення як лісового так мисливського господарства на вже заповідних територіях [35]. Таким чином на територіях згаданих лісництв лісова охорона разом із науковими співробітниками заповідника проводилися обліки звірів і птахів, якість і точність яких без сумніву значно зросла, принаймні на згаданих територіях. Тому ми більшу увагу звертали не на традиційні мисливські види такі як кабан дикий, козуля європейська чи олень благородний, а на групу хутрових звірів. Особливу увагу приділили мисливським видам занесеним до Червоної книги України [39], а також таким які хоча б спорадично зустрічаються на території спецлісгоспу. Звісно, що для їх обліку та фіксації слідів їх життєдіяльності були застосовані здебільшого специфічні зоологічні методи обліку, а саме: маршрутний (з використанням видових особливостей), анкетний, опитування, облік за слідами, аналітичний тощо

Українські наукові назви представників теріофауни подано згідно загальноприйнятих списків [19].

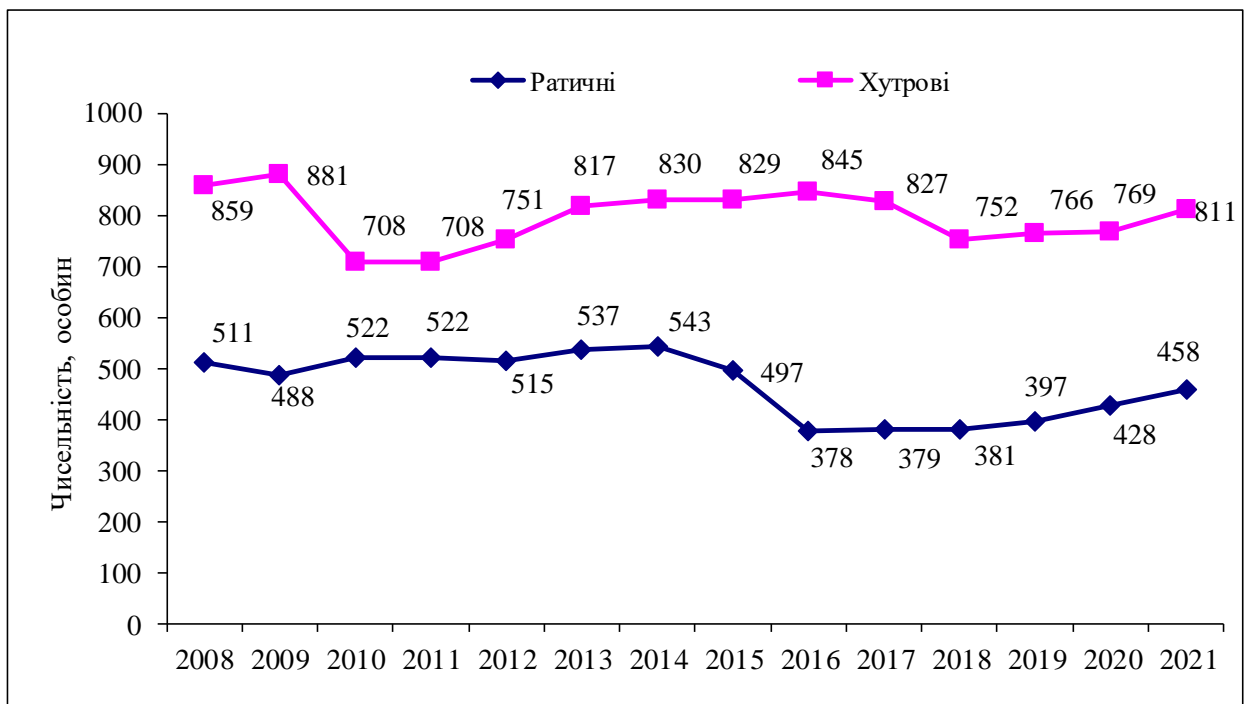
РОЗДІЛ 3

ДИНАМІКА ЧИСЕЛЬНОСТІ ТА БІОТОПІЧНИЙ РОЗПОДІЛ МИСЛИВСЬКОЇ ТЕРІОФАУНИ

3.1. Загальні особливості

Обліки мисливських тварин на території ДП «Народицьке СЛГ» проводять регулярно. Зокрема у січні 2021 року обліками було охоплено 11,83 тис га, що становить близько 25,0% закріплених за господарством мисливських угідь. У звітному році до облікових робіт долучалися шість чоловік, з них один мисливствознавець та п'ять егерів. На території, яка відноситься до Древлянського природного заповідника облікові роботи здійснювалися науковими співробітниками у рамках ведення «Літописів природи». Нижче ми проведемо аналіз динаміки чисельності мисливських видів теріофауни за період з 2008 року по 2021 рік.

Усіх представників мисливської теріофауни ДП «Народицьке СЛГ» ми можемо умовно поділити на дві групи. Це ратичні тварини та хутрові звірі (рис. 3.1).

Рис. 3.1. Динаміка чисельності теріофауни ДП «Народицьке СЛГ»

До групи *ратичних* тварин ми відносимо кабана дикого, козулю європейську, лося, оленя благородного та оленя плямистого (*Cervus nippon* Temminck, 1838). Останній вид до статистичної звітності потрапляв лише у 2008 (9 особин) та у 2009 (10 особин) роках. Можливо це залишки мікропопуляції оленя плямистого, яка деякий час існувала на території ДП «Овруцько-Народицьке СЛГ». Динаміку чисельності ратичних можна розділити на три періоди: 2008-2014 рр., 2015-2016 рр. та 2017-2021 рр. Упродовж першого періоду спостережень чисельність коливалася у незначних межах від 488 особин (2009 рік) до 543 особин (2014 рік). Другий період відзначається стрімким падінням чисельності з 543 до 378 особин у 2016 році. Це пов'язано зі спалахом на території господарства епізоотії африканської чуми свиней, коли чисельність кабана дикого різко скоротилася, що і вплинуло на загальну чисельність ратичних у господарстві. Третій період – стабільно низька чисельність тварин із незначним зростанням їх кількості у 2020-2021 роках до 458 особин за рахунок незначного приросту чисельності козулі європейської та оленя благородного. Наразі чисельність ратичних нині не досягла показників 2012-2014 років.

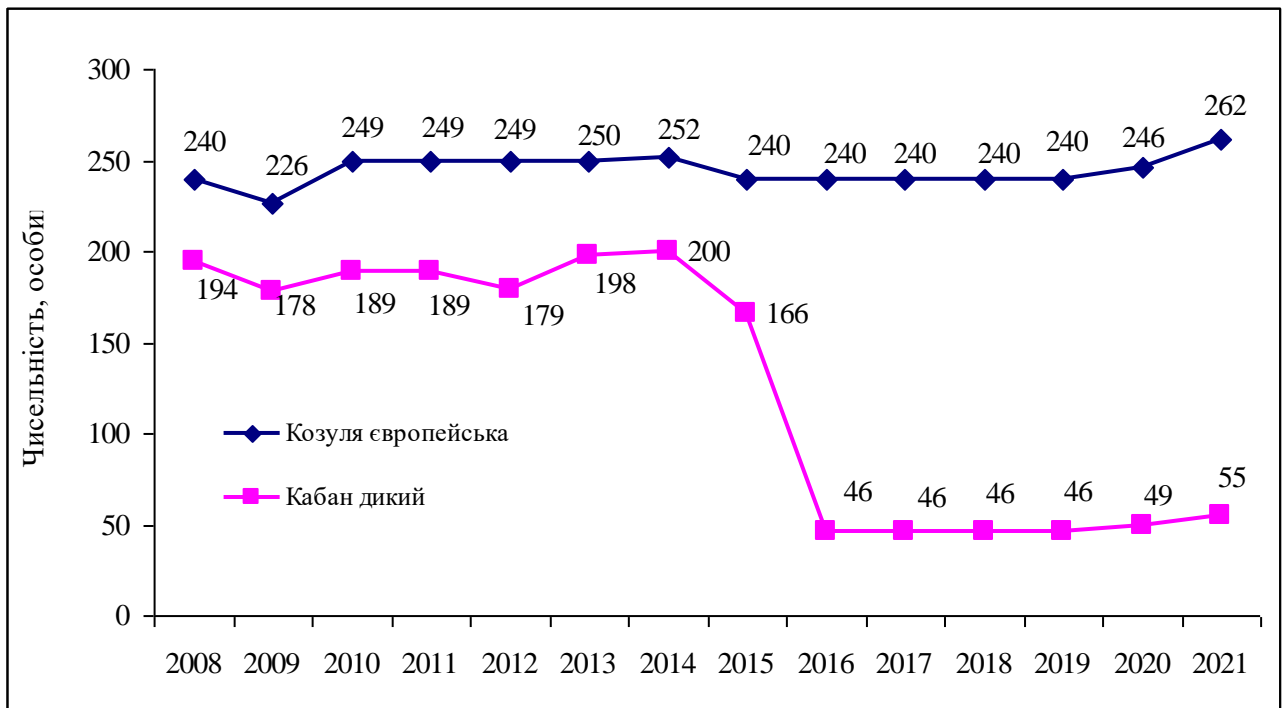
Хутрові звірі – це збірна група представників рядів Хижі, Зайцеподібні та Мишоподібні або Гризуни. Групу хутрових звірів можна ще умовно розділити на дві підгрупи – це власне хутрові (заєць сірий, білка звичайна, ондатра, бобер річковий, собака єнотоподібна, норки (американська та європейська), борсук, видра, куниці (кам'яна та лісова), тхір чорний, горностай, нутрія) та хижі (рись, вовк, лисиця).

Динаміка чисельності хутрових тварин має закономірний хвилеподібний вигляд з яскраво вираженими двома максимумами чисельності та двома мінімумами. Максимуми чисельності зареєстровані у 2009 році (881 особина) та у 2016 році (845 особин). Мінімальну чисельність ратичних фіксували у 2010-2011 роках (708 особин) та 2018 році (752 особини). У 2019-2021 роках відбувається тенденція до збільшення чисельності хутрових звірів. Треба зазначити, що горностай (*Mustela erminea* Linnaeus, 1758) – вид занесений до

Червоної книги України (2009) [5] був облікований лише упродовж двох років: у 2008 році (47 особин) та у 2009 році (37 особин). Також лише у 2009 році (31 особина) зафіксовано інтродукований вид нутрію болотяну (*Myocastor coypus* Molina, 1782).

3.2. Ратичні

Найчисельнішим видом серед ратичних тварин в угіддях ДП «Народицьке СЛГ» є козуля європейська. Зміна її чисельності за останні чотирнадцять років представлена на рис. 3.2. За останні роки чисельність виду в господарстві суттєво не змінилася. Спостерігається тенденція до поступового зростання чисельності виду з 226 особин у 2009 році до 262 особин у 2021.

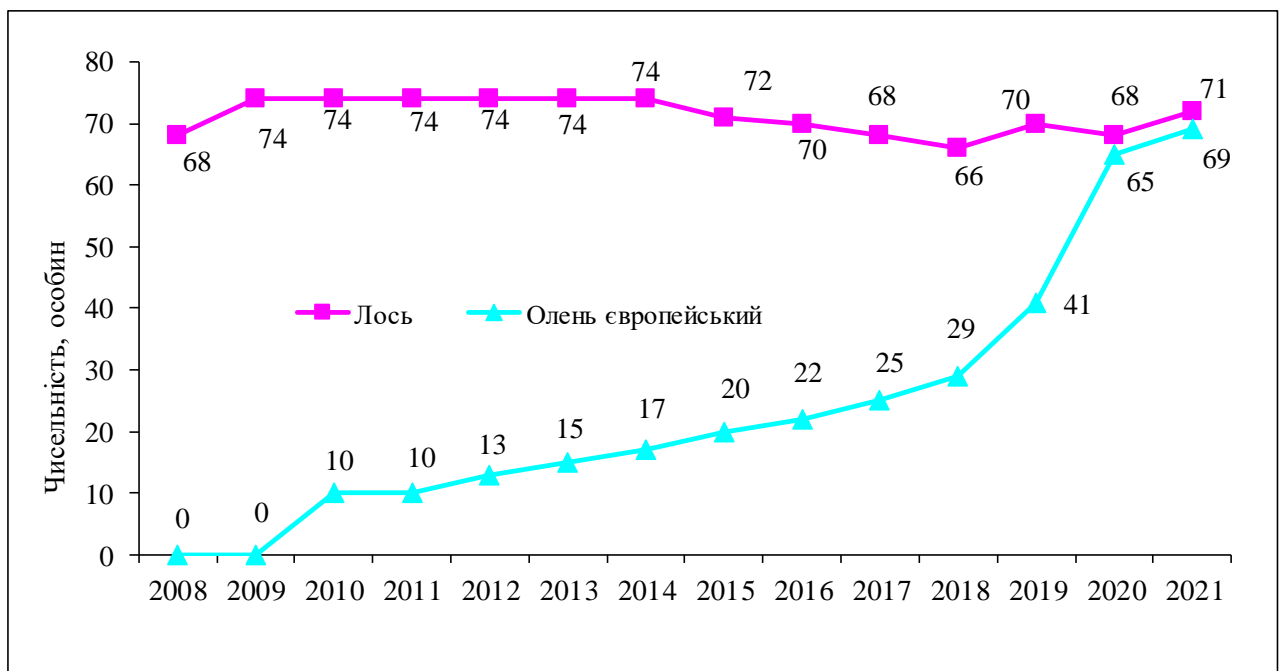

Рис. 3.2. Динаміка чисельності козулі європейської та кабана дикого в угіддях ДП «Народицьке СЛГ»

Таке зростання є результатом кропіткої роботи колективу господарства та грамотної організації ведення мисливського господарства. Зростанню чисельності козулі європейської також сприяли і зміни в структурі

сільськогосподарських угідь в околишніх населених пунктах, а також зменшення випадків бракон'єрства. Проте така чисельність все-таки значно менша від оптимальної, для досягнення якої необхідно спланувати цілий ряд заходів. Ситуація у господарстві з кабаном диким це відображення загальної тенденції зміни чисельності виду на території України. Упродовж 2008-2014 років відбувалося поступове зростання чисельності виду, коли за п'ять років чисельність зросла з 178 особин (2009 рік) до 200 особин (2014 рік). Проте, уже у 2015 році за даними лісової охорони чисельність кабана впала до 166 особин, а ще за рік у 2016 році в угіддях нарахували лише 46 особин кабана дикого (див. рис. 3.2). Це все наслідки АЧС на території України. В останні роки (2016-2021 рр.) популяції кабана дикого так і не оговталася після епізоотії, а її чисельність залишається на стабільно низькому рівні (45-55 особин).

Лось донедавна був перспективним мисливським видом. Із занесенням його до Червоної книги України інтерес до нього зі сторони мисливських організацій різко впав. У ДП «Народицьке СЛГ» чисельність виду підтримується на рівні 70 особин (рис. 3.3), завдячуючи не в останню чергу працівникам Древланського природного заповідника.

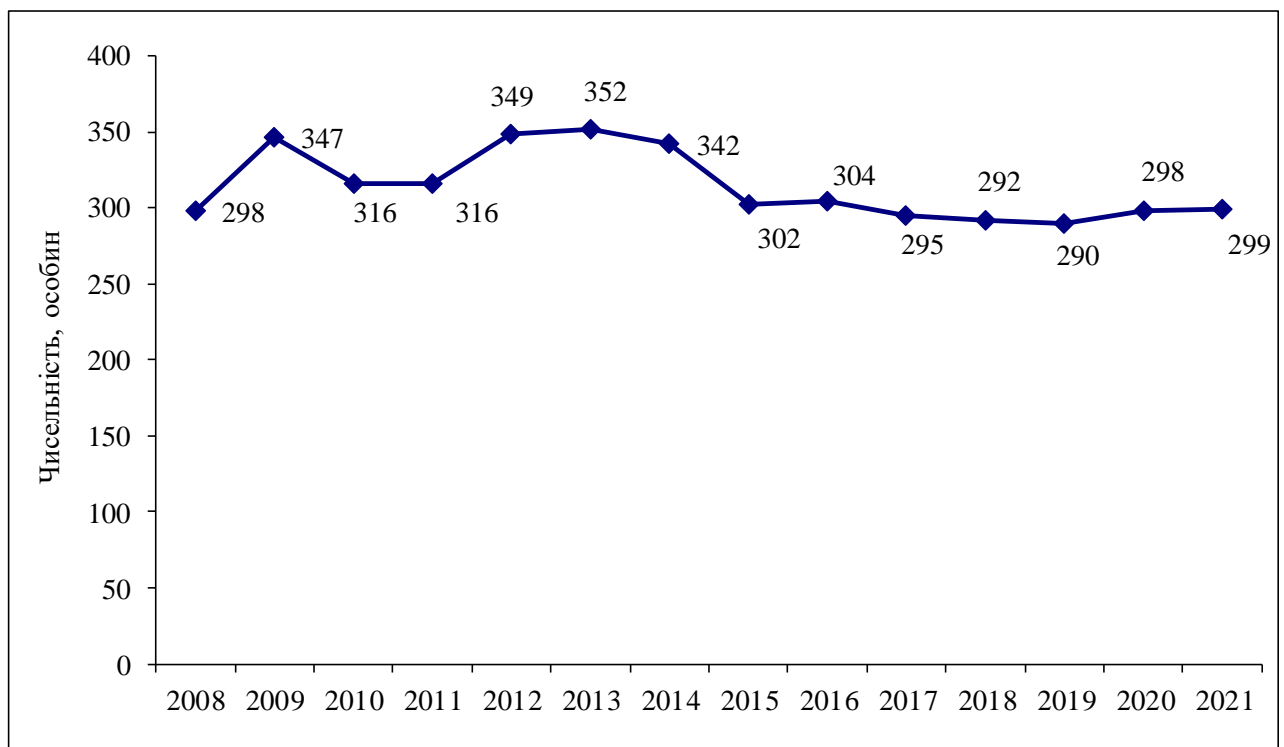

Рис. 3.3. Динаміка чисельності лося та оленя благородного в угіддях ДП «Народицьке СЛГ»

Натомість чисельність оленя благородного почала досить швидко зростати. Вперше вид з'явився у господарстві у 2010 році. У наступні роки чисельність оленя тільки зростала і вже у 2021 році його популяція нараховувала 69 особин (див. рис. 3.3). Як ми вже зазначали олень плямистий зник з території господарства після 2009 року.

3.3. Хутрові

Найчисельнішим видом хутрових звірів у ДП «Народицьке СЛГ» є заєць сірий. Оптимальними умовами проживання цього виду є ландшафти, в яких переважають сільськогосподарські угіддя різної інтенсивності використання. Проте, в умовах господарства мисливські угіддя в основному представлені болотами, хвойними і мішаними насадженнями. Луки, орні землі займають порівняно невеликі площі. Зміна чисельності зайця-русака в угіддях ДП «Народицьке СЛГ» представлена на рис. 3.4. Як бачимо загальний тренд зміни чисельності виду є негативний.

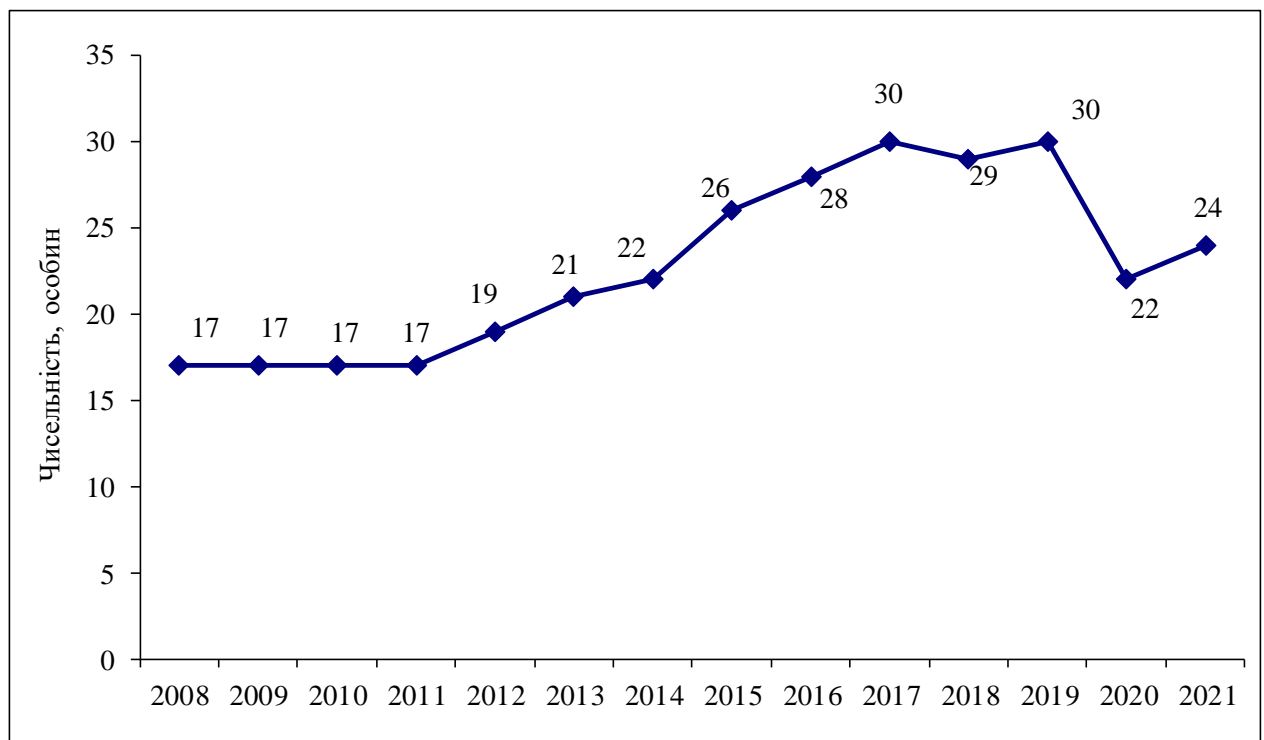

Рис. 3.4. Динаміка чисельності зайця сірого в угіддях ДП «Народицьке СЛГ»

Якщо брати перший рік спостереження (2007) та останній (2021) то чисельність за ці чотирнадцять років не змінилася і знаходиться на рівні 300 особин. Проте видно чітке зростання чисельності виду у 2012-2013 роках, коли чисельність зросла на 20% становила 252 особини. Однак уже у наступні два роки кількість тварин повернулася до рівня у 300 особин.

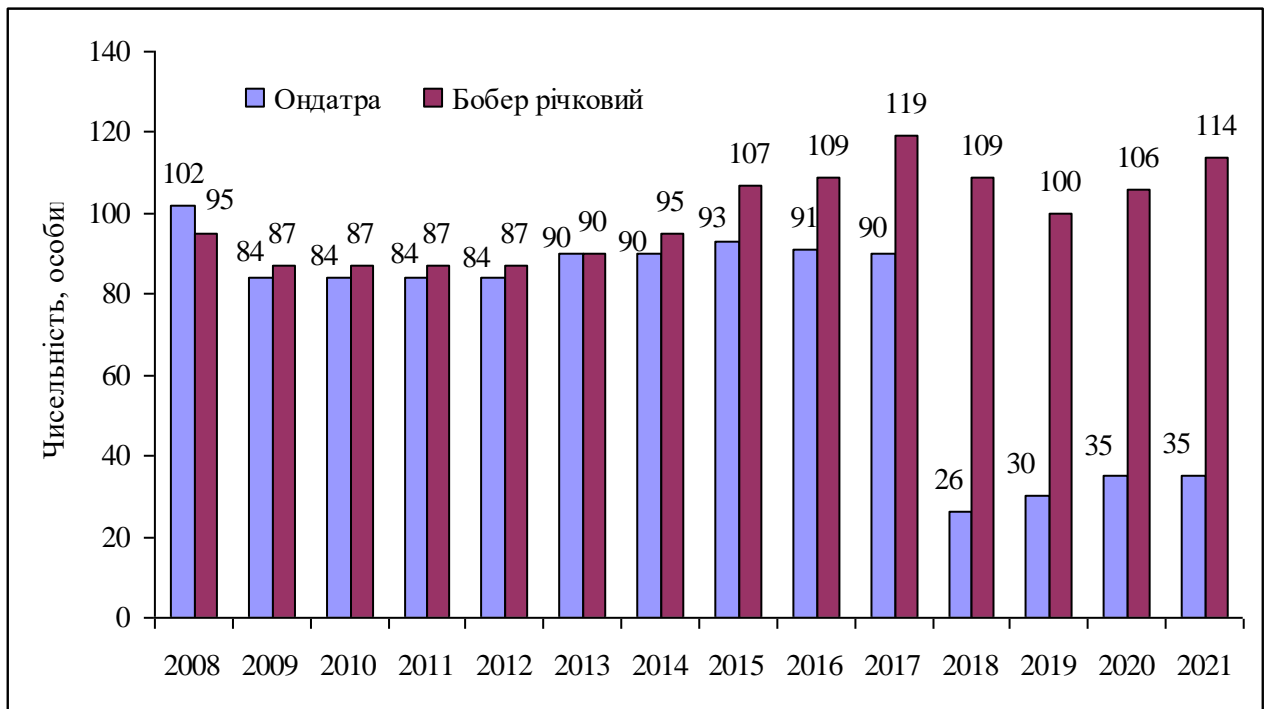
Рідкісним, досить нечисельним видом півночі Центрального Полісся є заєць білий. Цей вид фіксують на півночі Коростенського адміністративного району та на території Поліського ПЗ [12, 18, 21] та Древянського ПЗ. Його занесено до Червоної книги України [8].

На території ДП «Народицьке СЛГ» є декілька досить потужних поселень борсука. Із вилученням борсука із Червоної книги України можливий варіант відстрілу невеликої кількості тварин. Тим більше, що чисельність виду за останні десять років фактично подвоїлася: із 17 особин у 2008-2011 роках до майже 30 особин (рис. 3.5). Через популярність та лікувальні властивості жиру незаконне здобування цього звіра було завжди. Тим не менше вид відновив свою чисельність і наразі є популярним об'єктом полювання.

Рис. 3.5. Динаміка чисельності борсука в угіддях ДП «Народицьке СЛГ»

Ондатра – акліматизований на території України вид [20], чисельність якого на території ДП «Народицьке СЛГ» суттєво знизилася за останні роки та продовжує падати. У 2008 році було обліковано 102 особини (рис. 3.6).

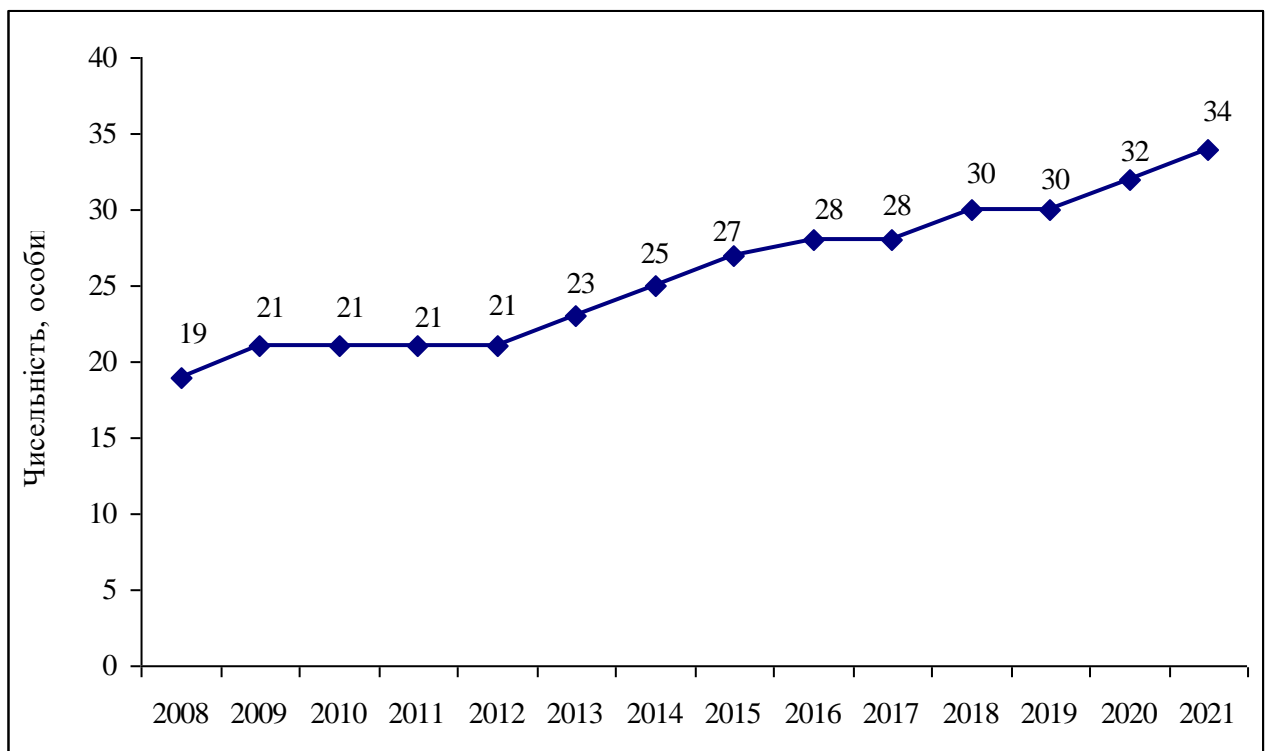
Рис. 3.6. Динаміка чисельності ондатри та бобра річкового в угіддях ДП «Народицьке СЛГ»

За чотирнадцять років чисельність популяції скоротилася майже у три рази. На кінець 2021 року їх нарахували лише 35 особин, а у 2018 році і взагалі 26 тварин. Цей вид живе по берегах водойм і більш за все нестача придатних місць для будівництва житлових нір і стала причиною такого скорочення. На перший погляд видається можлива конкуренція ондатри з бобром річковим за територію. Проте динаміка чисельності бобра у господарстві не вказує на таке припущення. Упродовж 2008-2014 років чисельність обох видів була на одному рівні з різницею у декілька особин, що можна віднести на похибку облікових робіт. У 2014 році чисельність популяції бобра почала потроху зростати (до 119 особин у 2017 році) у той же час кількість облікованих ондатр залишалася на рівні 90 особин. Уже наступного 2018 року у господарстві облікували лише 26

особин. У цей самий період чисельність бобра річкового залишається на рівні 100-115 особин (див. рис. 3.6).

Загалом на території ДП «Народицьке СЛГ» бобер річковий поширений по меліоративних каналах із деревно-чагарниковою рослинністю, які залишилися після осушення боліт, вздовж річок і по їх заплаві, на болотах. Чисельність особин в межах господарства незважаючи на офіційну статистику точно не відома у зв'язку з особливими водно-болотними місцями оселення і, до певної міри, незацікавленістю мисливського господарства у цьому виді. Крім того територія слабо заселена. Окремі території важкодоступні та рідко відвідуються лісовою охороною. Під час виробничої практики нами було проведено обліки бобра річкового на деяких водоймах господарства з метою визначення чисельності виду. Під час проведення обліків та опитування лісової охорони та егерської служби відмічено нами декілька поселень бобра, де орієнтовна чисельність складає 26-30 особин.

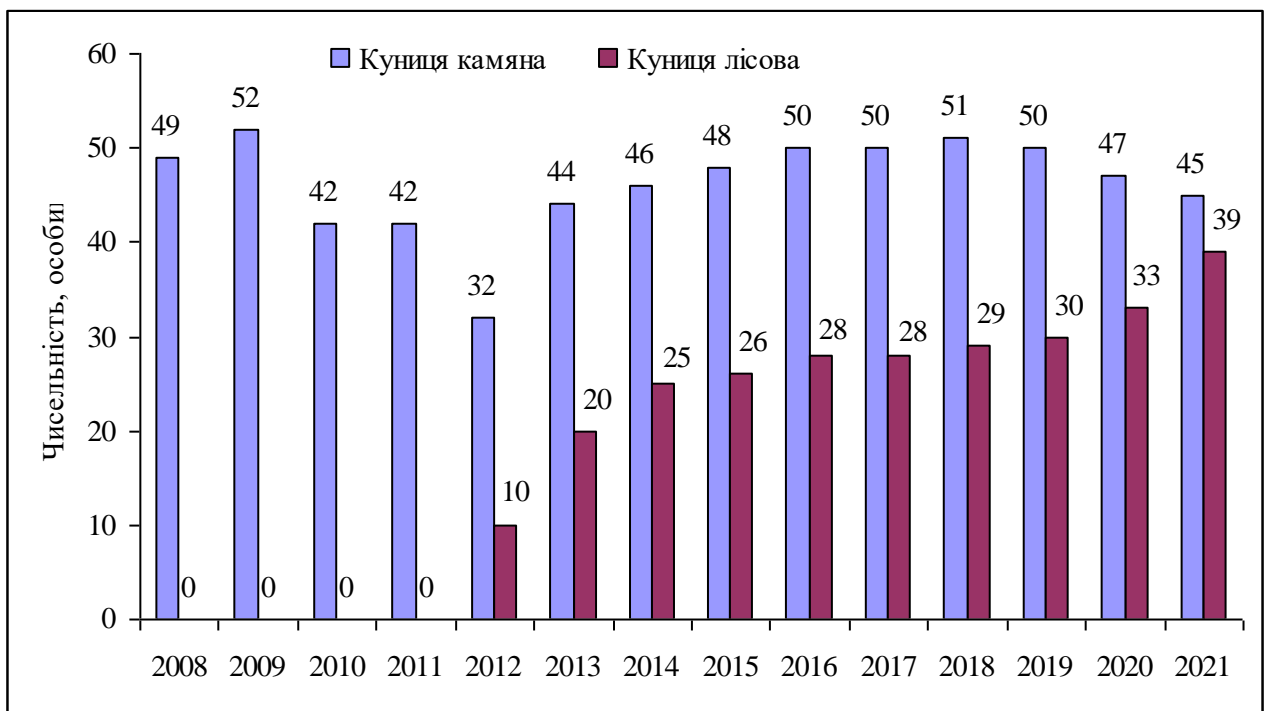
Видра річкова - ще один червонокнижний вид теріофауни мисливського господарства [7].

Рис. 3.7. Динаміка чисельності видри річкової в угіддях ДП «Народицьке СЛГ»

Поширена вона в межах всього господарства. Зустрічається на всіх великих і малих річках. Чисельність популяції постійно зростає. за період спостереження кількість особин зросла із 19 до 34 особин (рис. 3.7). Зважаючи на особливості території господарства ми прогнозуємо подальший ріст її популяції.

У мисливських угіддях підприємства представлені обидва види куниць – кам'яна і лісова. До 2011 року до статистичної звітності вносили лише кам'яну куницю, чисельність якої становила у цей період 42-52 особини (рис. 3.8). Відсутність лісової куниці у цей період в угіддях можна вважати лише формальністю статистичної звітності. З великою ймовірністю можна стверджувати про її присутність у цей період, просто для статистики ці два види не розділяли. Опосередковано це доводить чисельність куниці кам'яної (32 особини) і лісової (10 особин) у 2012 році, яка в сумі дорівнює чисельності куниці кам'яної у 2011 році. У подальші роки ці два види обліковували окремо.

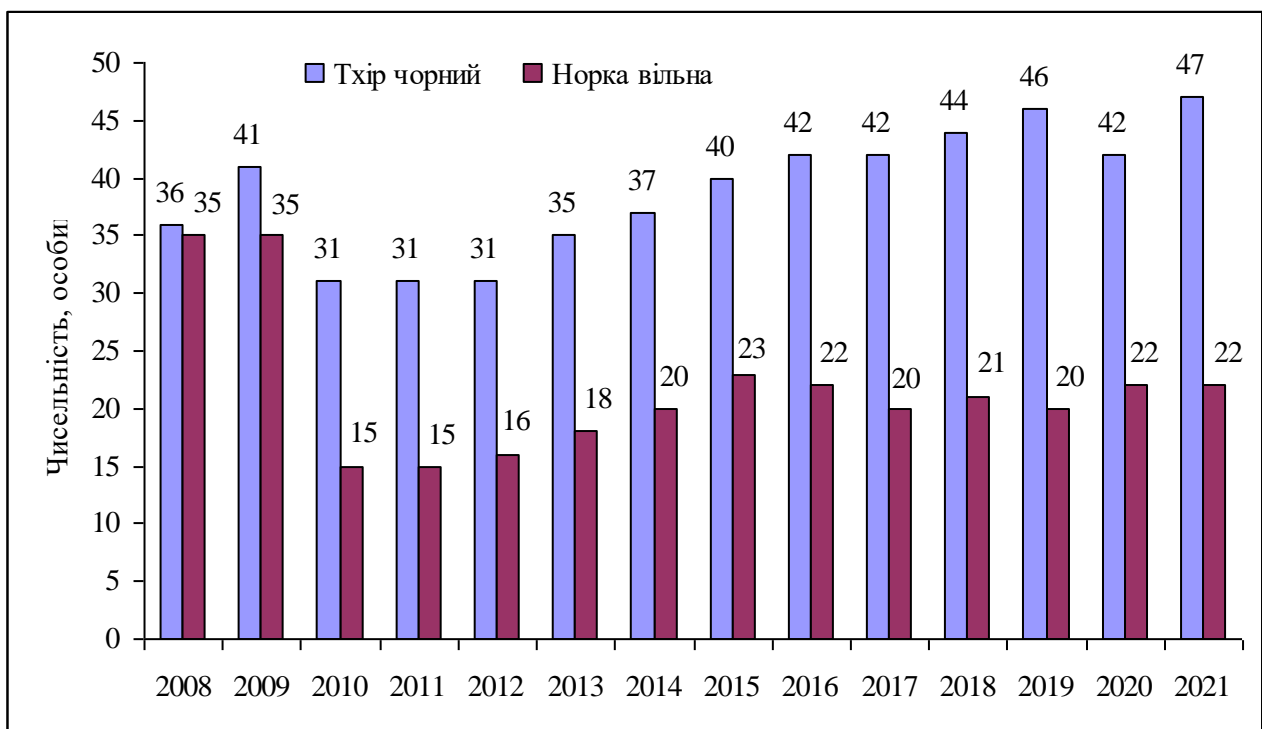
Рис. 3.8. Динаміка чисельності куниці кам'яної та лісової в угіддях ДП «Народицьке СЛГ»

У наступні роки, у період 2012-2021 років чисельність куниці кам'яної поступово зростала з 32 особин до 51 особини у 2018 році, після чого почався

поступовий спад кількості тварин. У 2021 року її чисельність, за матеріалами обліків уже становила 45 особин. Натомість чисельність популяції куниці лісової збільшується з року в рік. Із 10 особин у перший рік обліку чисельність виду зросла до 39 особин у 2021 році і майже зрівнялася з популяцією куниці кам'яної.

Тхір чорний – ще один представник родини Кунові, який мешкає на території мисливського господарства. Його занесено до третього видання Червоної книги України [31]. Правда чисельність виду незначна та загалом не відзначається великими коливаннями чисельності. Мінімальна чисельність була зафіксована упродовж 2010-2012 років на рівні 31 особини (рис. 3.9). Цей спад швидко минув і кількість тварин почала поступово зростати. Уже у 2021 році чисельність популяції становила 47 особин.

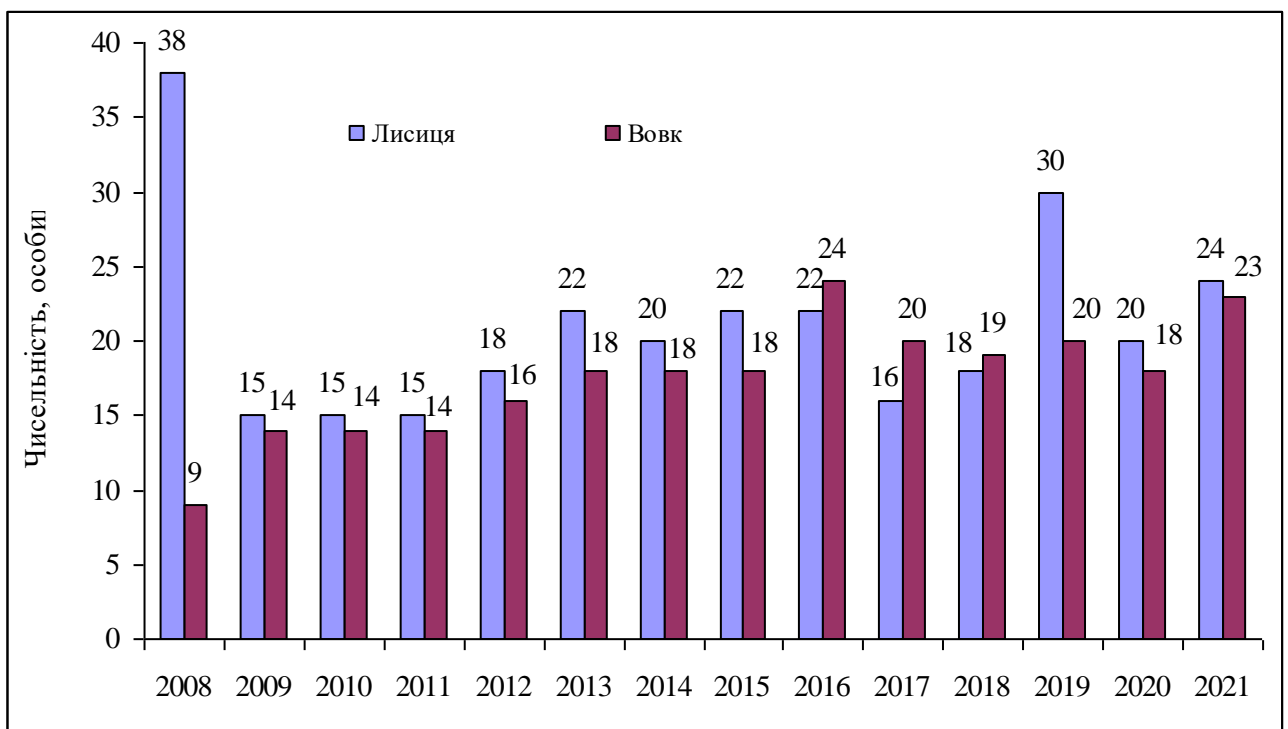
Рис. 3.9. Динаміка чисельності тхора чорного та норки вільної в угіддях ДП «Народицьке СЛГ»

Норка вільна – це збірна група з двох видів норок, які досить важко ідентифікувати у польових умовах. Це інтродукований вид норка американська та місцевий аборигенний вид норка європейська. Перший вид практично

витіснив місцевого представника, що і змусило норку європейську занести до Червоної книги України [6]. Як бачимо з діаграми чисельність норки вільної коливається у межах близько 20-25 особин (див. рис. 3.9). На наше переконання, щонайменше 90% цієї чисельності це саме норка американська.

3.4. Хижі

Насамперед коли ми говоримо про хижих тварин наших лісів, то в першу чергу ми маємо на увазі вовка. За останніми даними в межах господарства обліковано 23 вовка у 2021 році (рис. 3.10). Проте їх кількість у певні періоди може зростати до 40 і більше за рахунок пришлих особин, особливо у північних та північно-східних районах господарства.

Рис. 3.10. Динаміка чисельності вовка та лисиці в угіддях ДП «Народицьке СЛГ»

Якщо орієнтуватися на діаграму, то чисельність вовка за останні роки поступово зростає, хоча ще на початку нульових років їх налічувалося до десяти особин. Це у свою чергу збільшує показники хижацтва вовка на основні

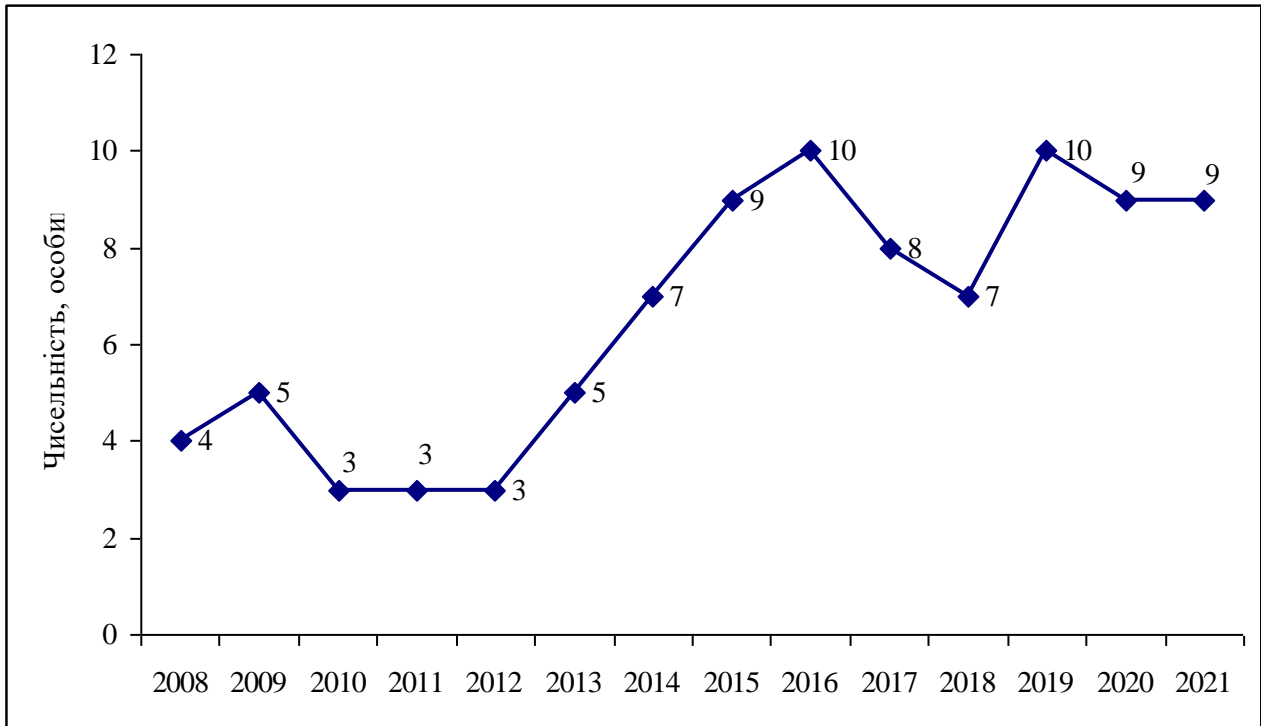
об'єкти живлення, якими є дикі ратичні та свійська худоба [17]. Аналіз живлення вовків показав, що основою їх живлення є молоді особини оленя благородного та кабана дикого. Молодняк козулі європейської потрапляє значно рідше, а лося і зубра лише іноді [46]. Дорослі особини досить рідко стають здобиччю вовка. Характерною особливістю є також взаємозв'язок чисельності особин у зграї та частотою нападу на велику рогату худобу, який має прямо пропорційну тенденцію. Такий висновок було зроблено С.М. Жилою за результатами дослідження на півночі Житомирської області і передусім у регіоні розташування Поліського природного заповідника [15, 16]

Територія ДП «Народицьке СЛГ» сприятлива і для проживання лисиці. Незважаючи на значний тиск полювання чисельність виду знаходиться на стабільному рівні (див. рис. 3.11). В окремі роки спостерігається різке збільшення чисельності виду. Так було у 2008 році (38 особин) та у 2019 році (30 особин). У такі роки реєструються не поодинокі випадки сказу у свійських тварин. Загалом звертає на себе увагу практично ідентичні показники чисельності вовка і лисиці на рівні 15-25 особин кожного виду.

Рись є нечисленним рідкісним видом української теріофауни [45]. Цей вид занесено до II (1994) [42] та III (2009) [44] видань Червоної книги України. Його ареал наразі обмежений північними та західними районами нашої держави. Основна українська субпопуляція розташована у Карпатському регіоні. Окремі невеликі популяції виду в Українському Поліссі [13, 14] зараз існують на півночі Волинської, Рівненської, Житомирської [30], Київської та Чернігівської [32] областей, які межують з республікою Білорусь. На території ДП «Народицьке СЛГ» рись постійно зустрічається у невеликій кількості. За останні двадцять років його чисельність коливалась у межах від трьох до десяти особин (у 2010 році 3 особини, у 2015 – 10 особин). Станом на початок 2022 року у ДП «Народицьке СЛГ» облікували 9 особин [33].

Незважаючи на офіційну статистику лісова охорона та мисливці визначають чисельність рисі в угіддях щонайменше більшою у двічі від

офіційної статистики. Ми припускаємо, що її орієнтовна чисельність коливається у межах від 15 до 20 особин.

Рис. 3.11. Динаміка чисельності рисі в угіддях ДП «Народицьке СЛГ»

Тварини тримаються поодинокі, здебільшого заболочених, відлюдних, глухих місць. На нашу думку, основними чинниками такої низької чисельності рисі у господарстві є зміна природних стацій існування (зростання площі лісів перших груп віку), зниження подекуди чисельності основної здобичі - козулі європейської, як основи харчового раціону та непоодинокі випадки незаконного полювання. Великі надії щодо охорони та збереження популяції рисі покладаються на господарську, наукову і просвітницьку діяльність Дрєвлянського природного заповідника [33].

ВИСНОВКИ І РЕКОМЕНДАЦІЇ

На основі проведених досліджень виявлено особливості динаміки чисельності основних видів мисливської теріофауни на території мисливських угідь ДП «Народицьке СЛГ», що дозволило нам зробити наступні висновки та узагальнення.

1. Особливістю, яка накладає відбиток на функціонування мисливського господарства ДП «Народицьке СЛГ» є те, що три (Народицьке, Заліське та Кліщівське) із семи лісництв частково, або повністю увійшли до складу Древлянського природного заповідника.

2. На території ДП «Народицьке СЛГ» функціонує дві групи популяцій мисливських тварин: ратичні та хутрові. До групи *ратичних* тварин відносимо кабана дикого, козулю європейську, лося, оленя благородного та оленя плямистого, до хутрових представників рядів Хижі, Зайцеподібні та Мишоподібні або Гризуни, а саме: заєць сірий, білка звичайна, ондатра, бобр річковий, собака єнотоподібна, норки (американська та європейська), борсук, видра, куниця (камяна та лісова), тхір чорний, горностай, нутрія та власне хижі - рись, вовк та лисиця.

3. Серед теріофауни ДП «Народицьке СЛГ» виявлено сім видів мисливської теріофауни, яких занесено до Червоної книги України (2009), а саме: рись, горностай (лише 2008-2009 роки), заєць білий (спорадично), норка європейська, тхір чорний, видра річкова та лось, а також 5 інтродукованих видів: собака єнотоподібний, норка американська, ондатра, олень плямистий (лише 2008-2009 роки) та нутрія (2009 рік).

4. Для більшості видів відмічене поступове зростання чисельності. Найбільш вагоме зростання характерне для популяцій оленя європейського, видри річкової, куниця лісової та тхора чорного. Натомість такі популяції як куниця кам'яна, ондатра, борсук – демонструють від'ємний тренд кількості особин, а чисельність кабана дикого, ще не оговталася від спалаху АЧС у 2015 році і знаходиться на критично низькому рівні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Атлас природных условий и естественных ресурсов Украинской ССР / под ред. А. С. Харченка. Москва, 1978. 184 с.
2. Болденков С.В. Состояние и перспективы развития охотничьего хозяйства Украинской ССР. *I науч. конф. по развитию охотничьего хозяйства Украинской ССР*, Киев, 10–12 июня 1968 г. : тезисы докл. Киев, 1968. Ч. I. С. 17-20.
3. Владишевський Д.В. Вплив оленів на поновлення лісу. *Лісове господарство, лісова, паперова і деревообробна промисловість*. № 1. 1967. С. 12-18.
4. Владышевский Д. В. Экология лесных птиц и зверей (кормодобывание и его биоценотическое значение). Новосибирск : Наука, 1980. 264 с.
5. Волох А.М. Горноста́й (*Mustela erminea* Linnaeus, 1758). *Червона книга України. Тваринний світ*. Київ : Глобалконсалтинг, 2009. С. 539.
6. Волох А.М., Роженко М.В. Норка європейська (*Mustela lutreola* Linnaeus, 1758). *Червона книга України. Тваринний світ*. Київ : Глобалконсалтинг, 2009. С. 540.
7. Волох А.М., Роженко М.В. Видра (*Lutra lutra* Linnaeus, 1758). *Червона книга України. Тваринний світ*. Київ : Глобалконсалтинг, 2009. С. 543.
8. Гаврись Г. Г. Заєць білий. (*Lepus timidus* Linnaeus, 1758). *Червона книга України. Тваринний світ*. Київ : Глобалконсалтинг, 2009. С. 516.
9. Генсірук С. А. Ліси України : монографія. Львів : Українські технології, 2002. 496 с.
10. Євтушевський М. Інтродукція плямистого оленя в Україні. *Лісовий і мисливський журнал*. 2007. №1. С.44–45.
11. Євтушевський М. Н. Мисливські тварини України на волі та в вольерах: монографія. Черкаси: Вертикаль, 2012. 376 с.
12. Жила С.М., Зеніна І.М. Хребетні Поліського заповідники.

Поліському природному заповіднику – 30 років. Збірник наукових праць. Житомир, 1999. Вип. 1. С. 62–72.

13. Жила С.М. Рись (*Felis lynx*) в Українському Поліссі. *Поліському природному заповіднику – 30 років. Збірник наукових праць. Житомир, 1999. Вип. 1. С. 93–100.*

14. Жила С.М. Рись в Українському Поліссі: стан популяції та поширення. *Вісник Львівського університету. Серія біологічна. 2002. Вип. 30. С. 90–92.*

15. Жила С.М. Сучасний стан популяції вовка в Українському Поліссі. *Вестник зоології. 1999. №4-5. С.115-117.*

16. Жила С.М. Вовк Центрального Полісся: екологія, моніторинг, менеджмент (методика польових робіт). *Novitates Theriologicae. 2000. Т.1, вип. 3. С. 10-16.*

17. Жила С. Вовк, дикі копитні та велика рогата худоба на півночі Житомирщини: вибірковість хижацтва. *Фауна в антропогенному середовищі. Праці теріологічної школи. Луганск. 2006. Вип.8. С.160-164.*

18. Жила С.М. Заєць білий (*Lepus timidus*) у Поліському заповіднику: біотопне поширення і фактори, що його обумовлюють. *Раритетна теріофауна та її охорона. Серія «Праці Теріологічної школи». 2008. Вип. 9. С. 223–227.*

19. Загороднюк І. Наземні хребетні України та їх охоронні категорії. Ужгород, 2004. 48 с.

20. Загороднюк І. Адвентивна теріофауна України і значення інвазій в історичних змінах фауни та угруповань. *Фауна в антропогенному середовищі. Праці теріологічної школи. Луганск. 2006. Вип.8. С.18-47.*

21. Коваленко А.А., Кучер І.О., Солодчук О.В. Чисельність видів мисливської фауни Житомирської області занесених до Червоної книги України. *Стан і майбутнє лісового господарства, деревообробки та землевпорядкування: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. здобувачів вищої освіти та молодих вчених (м. Харків. 15-16 листопада 2022 р.). Харків, 2022. С. 18.*

22. Колосов А.М., Лавров Н.П. Обогащение промысловой фауны СССР. Москва: Лесная промышленность, 1968. 256 с.
23. Кучер І.О., Солодчук О.В., Коваленко А.А. Рубки головного користування та їх значення для мисливської фауни. *Ліс, наука, молодь: матеріали Х Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Житомир, 24 листопада 2022 р.). Житомир, 2022. С. 84.
24. Маринич А. М., Пащенко В.М., Шищенко П.Г. Природа Украинской ССР. Ландшафты и физико-географическое районирование. Київ, 1985. 224 с.
25. Настанови з упорядкування мисливських угідь. Київ, 2002. 114 с.
26. Падайга В.И. Сплошные рубки и кормовые запасы дичи. *Лесное хозяйство*. 1977. №3. С. 32-34
27. Природа Украинской ССР. Климат / [В. Н. Бабиченко, М. Б. Барабаш, К. Т. Логвинов и др.]. К. : Наук. думка, 1984. 232 с.
28. Природа Украинской ССР. Растительный мир / Т. Л. Андриенко, О. Б. Блюм, С. П. Вассер и др. Киев : Наукова думка, 1985. 208 с.
29. Проект організації та розвитку лісового господарства ДП «Народицьке СЛГ» Житомирської області. Пояснювальна записка. Ірпінь, 2019. 232 с.
30. Рідкісні і зникаючі види тварин Житомирщини : навч. посіб. / [А. П. Стадниченко, А. П. Вискушенко, О. В. Гарбар та ін.]. Житомир : Волинь, 2003. 176 с.
31. Ружіленко Н.С. Тхір лісовий (*Mustela putorius* Linnaeus, 1758). *Червона книга України. Тваринний світ*. Київ : Глобалконсалтинг, 2009. С. 542.
32. Сагайдак А.В. Особливості екології рисі (*Lynx lynx* L.) у Чернігівському Поліссі. *Потенціал і проблеми мисливського господарства України* : матеріали І Всеукр. мисливсько-господарської наук.-практ. конф. студентів та аспірантів (м. Львів, 6–9 вересня 2006 р.). Львів, 2006. С. 73-78.
33. Солодчук О.В. Стан популяції рисі на території ДП «Народицьке СЛГ». *Проблеми ведення та експлуатації лісових і мисливських ресурсів: матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції присвяченої*

пам'яті професора А.І. Гузія. (м. Житомир, 12 жовтня 2022 р.). Житомир, 2022. С. 49-50.

34. Сорокина Л.И. Гибель лесных культур в районах высокой численности диких копытных. *Вопросы лесного охотоведения и побочных пользований лесом*: Сб. науч. трудов. Пушкино, 1976. С. 103–118.

35. Стратегія і тактика природоохоронної діяльності лісового заповідника (на прикладі природного заповідника «Медобори» / за ред. Г.Т. Криницького. Львів: СПОЛОМ, 2006. 408 с.

36. Татаринов К.А., Владишевський Д.В., Марисова И.В. Лесные птицы, звери и охотоведение. Львов: Вища школа, 1975. 231 с.

37. Турчак Ф. Н., Ткаченко А. А., Шейгас И. Н. Комплексное ведение лесного и охотничьего хозяйства — основа сохранения лесной фауны. Тез. докл. респ. науч.-техн. конф. Львов, 1986. С. 196-198.

38. Физико-географическое районирование Украинской ССР / под ред. В. П. Попова, А. М. Маринича, А. И. Ланько. Киев, 1968. 683 с.

39. Червона книга України. Тваринний світ / за ред. І.А. Акімова. Київ, 2009. 600 с.

40. Шадура А.М. Лісівничі основи ведення мисливського господарства на кабана (*Sus scrofa* L.) та козулю (*Capreolus capreolus* L.) у лісах Східного Полісся України: Автореф. канд. дис. Київ, 2005. 20 с.

41. Шадура М.В., Гулик І.Т., Шадура А.М. Пошкодження лісових культур диким кабаном (*Sus scrofa* L.) та козулею європейською (*Capreolus capreolus* L.) на Поліссі України. *Наук. вісн. Укр.ДЛТУ*. Львів, 2004. Вип. 14.8. С. 426–433.

42. Шевченко Л.С. Рись звичайна. *Червона книга України. (Тваринний світ)*. Київ : Українська енциклопедія, 1994. С. 410.

43. Шейгас І. М. Про формування стійких лісових насаджень в умовах кормового пресу оленів. *Захист лісів Українських Карпат від хвороб і шкідників*: тези доп. IV наук. -техн. конф. Івано-Франковськ, 1992. С. 33.

44. Шквирия М.Г., Шевченко Л.С. Рись (*Lynx lynx* Linnaeus, 1758).

Червона книга України. Тваринний світ. Київ : Глобалконсалтинг, 2009. С. 546.

45. Bashta A.-T., Zhyla S., Dyky I., Tkachuk Y. Ukraine (UA). *Status and conserservation of the Eurasian lynx (Lynx lynx) in Europe in 2001.* KORA. 2004. P. 206-213.

46. Okarma H. The trophic ecology of wolves and their predatory role in ungulate communitiec of forest ecosystems in Europe. *Acta Theriologica.* 1995. Vol.40. P. 335-386.